

Problematika studentů a absolventů vysokých škol se v naší společnosti stala organickou součástí výzkumu mládeže, resp. mladé generace. Svědčí o tom řada sociologických výzkumů v rámci státního plánu základního výzkumu, resortního plánu výzkumu ministerstva školství a dalších druhů plánů, publikací, vědeckých statí a článků, a to jak v odborných, tak ostatních časopisech. (1)

Předmětem této statí jsou některé problémy vysokoškolské mládeže, především studentů vysokých škol v ČSSR. Hlavní pozornost se soustřeďuje na otázky vztahu společnost — vysokoškolská mládež (studenti, příp. absolventi vysokých škol). Vzhledem k rozsahu statí nebylo možné provést všestranný rozbor, ale bylo nutné omezit se jen na některé otázky.

Vývoj počtu studentů a absolventů vysokých škol v ČSSR

Vývoj československé společnosti po r. 1945 je mimo jiné spojen s rychlým růstem vzdělanosti obyvatelstva. Svědčí o tom například vývoj počtu studentů středních a vysokých škol. Vzhledem k charakteru statí uvedeme údaje vztahující se k vysokoškolskému vzdělání. Jestliže ve školním roce 1937—1938 činil celkový počet studentů vysokých škol 27 tis. osob, pak ve školním roce 1950—51 se zvýšil na více než 54 tis. osob a ve školním roce 1982—83 na více než 190 tis. osob. Podrobnější údaje uvádíme v tabulce 1.

Ve školním roce 1982—83 byl počet vysokoškolských studentů více než 7x větší ve srovnání se školním rokem 1937—38 a více než 4,2 vyšší než v r. 1950—51.

Podstatnou část tvořili studenti při zaměstnání, jejichž podíl se pohyboval zhruba mezi 1/5—1/3 celkového počtu studentů. V zájmu úplnosti je nutno uvést, že studium při zaměstnání plnilo v jednotlivých obdobích vývoje naší společnosti různé funkce a to je jedním z důvodů nerovnoměrnosti počtu a podílu těchto studentů.

Dalším důležitým ukazatelem společenského významu vysokých škol je počet absolventů. Po druhé světové válce, v období budování socialismu a etapy budování rozvinuté socialistické společnosti se počet absolventů vysokých škol poměrně rychle zvyšoval. Jejich celkový počet činí zhruba 650 tis. osob. Podrobnější údaje obsahuje tabulka 2.

Jestliže ve školním roce 1948—49 absolvovalo v Československu vysokou školu celkem 7 595 osob, pak ve školním roce 1982—83 činil počet absolventů již 37 730 osob, tj. téměř 5x více.

Při posuzování shora uvedených údajů je nutno vzít v úvahu, že absolutní většina z celkového počtu absolventů je v současné době ekonomicky aktivní v různých odvětvích naší společnosti.

Vývoj počtu studentů a absolventů vysokých škol v socialistické společnosti

(1) Z knižních publikací je možno uvést např. Vaněk 1976; Čermáková—Mevaldová—Stehliková 1983; Franěk—Fazik—Freiová—Vavrinčík 1983.

Tabulka 1. Počet studentů vysokých škol v Československu*)

Rok	celkem	Počet studentů*) v denním studiu	při zaměstnání
1945—46	54 902	54 902	—
1950—51	45 241	37 452	6 357
1955—56	76 171	48 534	26 662
1960—61	94 040	65 451	26 740
1965—66	144 990	91 720	49 967
1970—71	131 099	102 015	25 465
1975—76	154 645	119 264	32 018
1980—81	196 642	147 862	45 138
1982—83	191 928	150 543	37 507

*) Údaje se týkají jen studentů čs. státní příslušnosti.

*) Pramen: *Statistické ročenky ČSSR 1946—1984*.

má své obecné, ale i specifické příčiny. Růst počtu studentů a absolventů vysokých škol vyplývá nejen z potřeby rozvoje národního hospodářství (z vyšších temp rozvoje ve srovnání s kapitalismem), kultury, vzdělání atd., ale také ze specifické potřeby rozvoje vzdělání všech pracujících jako pracovních sil i jako občanů, aktivních subjektů socialistické společnosti. Významnou úlohu má skutečnost, že po socialistické revoluci se kvalitativně změnilo postavení a úloha pracujícího člověka. Stává se subjektem řízení. Charakter a stupeň vzdělání je jedním z důležitých činitelů, který ovlivňuje kvalitu účasti pracujících na řízení, i jejich vlastní rozvoj. V této souvislosti lze připomenout požadavek V. I. Lenina „aby vědění opravdu proniklo lidem do krve, aby se plně a opravdu stávalo nedílnou součástí jejich života“ [Spisy 1962 : 488].

Bylo již uvedeno, že značnou pozornost budeme věnovat otázkám vzájemného vztahu společnost — studenti, absolventi vysokých škol. Toto spojení je velmi rozmanité, mnohostranné, projevuje se v mnoha oblastech a podílí se na něm velké množství činitelů. Úkolem sociologického bádání je odhalovat charakter a formy této vazby, a to nejen v obecné rovině, ale i její specifika v jednotlivých oblastech, včetně mechanismů, které toto spojení podstatným způsobem ovlivňují, a změn v různých etapách vývoje společnosti i studentů. Rozhodujícím činitelem pro určení charakteru vysokoškolské mládeže má sociálně ekonomický a sociálně politický charakter společnosti. Jde především o sociálně třídní strukturu a vedoucí společenskou sílu, tj. třídu v dané společnosti. To vše souvisí s hlavním a rozhodujícím typem výrobních vztahů. Tyto momenty mají jak pro charakter společnosti jako celku, tak i pro vysokoškolskou mládež rozhodující význam. Společenské vlastnictví výrobních

Tabulka 2. Vývoj počtu absolventů vysokých škol v ČSSR*)

Období	Počet absolventů
1951—1960	95 169
1961—1970	170 670
1971—1980	229 636
1981—1983	105 373

*) Pramen: *Statistické ročenky ČSSR 1952—1984*.

prostředků za socialismu vytváří, ve srovnání s kapitalismem, kvalitativně nový prostor pro postavení a úlohu jednotlivých společenských tříd a skupin, včetně profesionálních pozic vysokoškolsky vzdělaných odborníků.

Úloha výrobních sil, jejich charakter a stupeň rozvoje představuje další, velmi významný faktor, ovlivňující postavení a úlohu vysokoškolské mládeže. Ovlivňuje však především takové stránky, jako je vývoj počtu, oborové či profesní struktury.

Jestliže uvádíme vliv výrobního způsobu, pak to v žádném případě neznamená popření aktivní úlohy jednotlivých složek sociálně třídní struktury na další rozvoj společnosti. Studenti vysokých škol představují relativně samostatnou část mládeže a její charakteristiky nelze mechanicky odvozovat od výrobního způsobu.

Sociální původ vysokoškolských studentů

Jedním z významných rysů vysokoškolských studentů je jejich spojení se společností na základě jejich sociálního původu. V tomto směru se sociální struktura studentů v naší společnosti výrazně odlišuje od kapitalismu, a to jak v historickém pohledu (např. ve srovnání s obdobím předmnichovské ČSR), tak z hlediska současnosti (ve srovnání se soudobými kapitalistickými zeměmi). Odlišnost spočívá v podílu studentů dělnického a rolnického původu.

Pokud jde o sociální původ studentů, můžeme uvést, že v reálném pohybu se střetávají různé tendence, z nichž zásadní význam mají tyto dvě: a) v první řadě jde o cílevědomou snahu stranických a státních orgánů posílit zastoupení studentů z dělnických a rolnických rodin tak, aby jejich podíl v podstatě odpovídal celkové sociální struktuře společnosti a jejím vývojovým tendencím; b) současně se projevuje druhá tendence, prosazující poměrně vysoké zastoupení studentů pocházejících z rodin zaměstnanců a inteligence (zajistit jejich vyšší podíl než odpovídá zastoupení v celkové sociálně třídní struktuře společnosti).

Prvá tendence je vyjádřením socialistického směru či charakteru společnosti a současně má hluboký demokratický charakter. Tato tendence plní důležitou funkci a odráží skutečnost, že po socialistické revoluci si společnost poměrně dlouho zachovává sociálně třídní charakter (i když neantagonistického typu) a to, že dělnická třída je vedoucí společenskou silou a také hlavním garantem dalšího rozvoje socialismu. To se určitým způsobem odráží u studentů, kteří mají dělnický původ.

Pokud jde o druhou tendenci, je výrazem úsilí o proces autoreprodukce sociální skupiny inteligence a zaměstnanců. Živelný vývoj ani v této oblasti nezajišťuje správný směr řešení problému. I zde politický přístup a usměrňování plní nezastupitelnou úlohu.

Vývoj sociální struktury studentů po druhé světové válce, a zejména po roce 1948, ukazuje, že obě tendence jsou zcela reálné, i když jejich projevy jsou závislé na konkrétní situaci, reálném poměru společenských a politických sil. Od r. 1948, tj. v padesátých a počátkem šedesátých let se postupně zvyšoval podíl studentů z dělnických rodin. Koncem šedesátých let se však začal poměrně rychle zmenšovat. To vyplývalo z narůstání krizových momentů naší společnosti. Teprve od počátku sedmdesátých let došlo opět ke zvýšení podílu studentů z dělnického prostředí. (2) Změna politické situace, vznik krizových let uvolnily prostor pro druhou tendenci.

(2) Podrobně se touto problematikou zabývá mimo jiné Jirková 1978.

Vliv sociálně třídní diferenciacie společnosti se projevuje nejen v celkovém zájmu o vysokoškolské vzdělání, ale i v oborové struktuře tohoto zájmu (diferenciacie zájmu o jednotlivé typy vysokých škol, fakult a oborů). Podrobněji a širěji se těmito otázkami zabýval mimo jiné A. Matějovský, který shrnul výsledky jak vlastního, tak dalších výzkumů. Studenti z dělnických rodin, popřípadě z rodin družstevních rolníků, preferují častěji obory technického, zemědělského charakteru a pedagogické obory. „Takto vzniklá inteligence „první generace“ pak orientuje své děti k vysokoškolskému studiu na lékařských fakultách a vysokých školách ekonomických. Lékařské fakulty představují relativně nejstabilnější formu autoreprodukce u „staré inteligence“ [Matějovský 1980 : 27].

V procesu vysokoškolského studia dochází mimo jiné k překonávání původní sociálně třídní diferenciacie studentů (podle sociálního původu) a z ní plynoucích důsledků. Obsahem tohoto procesu není jen překonávání těchto důsledků, ale současně vytváření nové inteligence, inteligence socialistického charakteru. Při řešení tohoto úkolu plní sociálně třídní diferenciacie podle sociálního původu určitou roli. Studenti z dělnických rodin jsou nejdůslednějšími nositeli socialistických prvků a zejména jejich spjatosti s dělnickou třídou, a to i v období po ukončení studia, většinou jako příslušníci sociální skupiny inteligence. Studenti z dělnických rodin představují důležitý prvek v procesu formování socialistické inteligence. Dosavadní sociologické výzkumy zabývající se touto problematikou sledují především některé sociálně politické a světónázorové postoje a orientaci studentů a současně dospívají k závěru, že studenti z dělnických rodin zauímají celkově pozitivnější názory a postoje než ostatní studenti. V této souvislosti je možno poznamenat, že zjišťování vlivu sociálního původu je poměrně obtížné. Určitou slabinou dosavadních výzkumů empirického charakteru je, že se omezují zpravidla na určitý typ fakult či vysokých škol. Zatím chybí hlubší srovnání studentů různých typů vysokých škol a fakult, které by umožnilo řešit tento problém kvalifikovaněji.

V procesu vysokoškolské přípravy se projevuje tendence homogenizace, vznik nové sociální kvality, absolventů vysokých škol, kteří se v rozhodující míře stávají příslušníky sociální skupiny inteligence. A to s novými sociálními charakteristikami.

V době studia na vysoké škole je základním článkem spojení mezi studenty a společností studium, vlastní studijní proces. V marxisticko-leninské sociologii obecně platí, že práce má prvořadý význam pro pochopení společenské podstaty člověka a současně je klíčem k analýze jeho spojení se společností [Podmarkov 1976 : 212].

V určitém smyslu se vysokoškolská příprava v socialistické společnosti alespoň některými svými charakteristikami přibližuje práci. Proto i sociologické výzkumy by měly věnovat této problematice větší pozornost, než je tomu dosud.

K pojetí vysokoškolského studia v socialistické společnosti

V socialistické společnosti má vysokoškolská příprava některé specifické rysy. Kvalitativně se mění nejen základní cíle výchovného působení vysokých škol, ale i organizace a prostředky této přípravy. Stále zřetelněji se prosazuje požadavek komplexního propojení odborných a společenských stránek studia, spojení teorie a praxe, návaznosti jednotlivých předmětů, forem výuky a studia atd. Studium se postupně stává formou plnění důležitých společenských úkolů a povinností, což se mimo jiné projevuje vysokým stupněm organizo-

Tabulka 3. Oborová struktura vysokoškolských studentů v ČSSR*)

Typy vysokých škol (směr)	1967—68	Počet studentů 1973—74	1982—83
technický	52 059	47 985	82 212
univerzitní	58 102	60 980	67 322
ekonomický	11 150	11 789	21 929
zemědělský	14 442	13 167	18 470
umělecký	1 744	1 953	1 995
Čelkem	137 497	135 874	191 928

*) Pramen: *Statistické ročenky ČSSR 1968—1983*.

vanosti studia, včetně povinné účasti na přednáškách, seminářích apod., stanovení relativně pevných termínů zkoušek atd. Jde o požadavek organizovanosti, studijní kázně. Současně však by nebylo správné přecenit význam tohoto činitele. M. Lúčan například zdůraznil, že nemůžeme dopustit, aby pod heslem pořádku, disciplíny a centrálního řízení se na vysokých školách zaváděl styl práce, který na tuto půdu nepatří, který vyhovuje lidem průměrným a podprůměrným, neschopným tvořivě myslet a pracovat [Lúčan 1985 : 35].

Uvedený názor nesnižuje význam kázně, zejména jejího leninského pojetí jako důležitého sociálního pojítka mezi jednotlivcem, skupinou a společností, kázně jako prvku ovlivňujícího proces tvořivosti a iniciativy, kázně uvědomělé, která přispívá k rozvoji osobnosti i společnosti a je v souladu s principy demokracie.

Značná část spojení mezi studenty a společností se realizuje prostřednictvím vlastního oboru nebo později zvolené profese. Oborová struktura vysokých škol je závislá na objektivních potřebách společnosti. Určitý, byť velmi obecný obraz o oborové struktuře vysokých škol poskytují údaje v tabulce 3.

Při posuzování uvedené struktury vysokých škol je důležité, že jednotlivé typy těchto škol mají poněkud odlišnou strukturu studentů a jsou spjaty různým způsobem s jednotlivými oblastmi společnosti (průmyslovou a zemědělskou výrobou, školstvím, uměním atd.). Každý typ vysoké školy „přitahuje“ určitý typ studentů.

V rámci vysokoškolské přípravy jde nejen o samotné studium, ale především o určitý obor, profesionalizaci, která kromě odborných znalostí a dovedností zahrnuje řadu sociálních charakteristik, které souvisejí jak s profesí, tak s jejím spojením se sociálním prostředím.

Současný rozvoj vysokoškolské přípravy je podstatnou měrou ovlivňován požadavkem intenzifikace celého národního hospodářství a v jejím rámci má nezastupitelnou úlohu vědeckotechnická revoluce. Vědeckotechnická revoluce předpokládá posílení teoretické části vysokoškolské přípravy a činí spojení teorie a praxe podstatně složitější a citlivější. Přitom pro současnou generaci vysokoškolských studentů a absolventů je mimo jiné charakteristický nedostatek zkušeností, a to jak životních, tak pracovních. I když se školský systém snaží tento problém řešit, zůstává i nadále velmi aktuální. Výzkumy studentů a absolventů vysokých škol v ČSSR ukazují, že vysoká škola neposkytuje ani nemůže poskytovat dostatek praktických dovedností pro rychlejší adaptaci a uplatnění absolventů ve společenské praxi. To vše vyžaduje velkou pozornost procesu adaptace (pracovní i sociální) po nástupu absolventů do společenské praxe.

V procesu formování žádoucího profilu studentů i absolventů vysokých škol vystupuje do popředí jejich role jako důležitého subjektu výchovy a sebevýchovy. Z celého souboru základních rysů vysokoškolských studentů uvedeme několik poznatků týkajících se jejich vztahu ke studiu a oboru, včetně sociálních souvislostí.

Vztah studentů ke studiu a oboru

Vztah ke studiu a oboru zahrnuje realizaci individuálních potřeb a zájmů a současně vztah ke společnosti, jejím jednotlivým částem i společnosti jako celku. Pro studenty, ale i absolventy vysokých škol, je typický poměrně vysoký stupeň zájmu o obor. Jako příklad lze uvést výsledky výzkumu studentů různých vysokých škol a oborů; viz tabulku 4.

Tabulka 4. Stupeň zájmu o obor*)

Obory	Problematika oboru studenty zajímá	
	rozhodně ano spíše ano	spíše ne
společenskovědní	96.7	1.4
přírodovědný	98.0	2.0
technické	90.4	5.8

*) Pramen: *Sociální svět vysokoškolského studenta*. Praha, Mladá fronta 1983, s. 87.

V procesu formování profilu studentů a absolventů vysokých škol sehraává vedle vztahu ke společnosti jako celku také zájem o studijní obor. Výsledky řady výzkumů ukázaly, že zájem o obor studia významně souvisí s řadou důležitých charakteristik. Například dlouhodobý výzkum studentů vysokých škol technických v ČSR prokázal, že vztah studentů k oboru mimo jiné poměrně intenzivně ovlivňuje:

a) Oblast studia

Projevuje se to ve studijních výsledcích, spokojenosti studentů s vlastním studiem, hodnocení úrovně vysokoškolské přípravy jako celku i jejích hlavních složek. Za důležitý poznatek považujeme zjištění, že studenti s vysokým zájmem o obor dosahují častěji nejen podstatně lepšího studijního prospěchu, ale celkově pozitivněji hodnotí úroveň studia z hlediska potřeb budoucí praxe.

b) Oblast budoucí práce, povolání

Byl zjištěn statisticky významný vztah mezi zájmem o obor na straně jedné a volbou určitého druhu práce, typu pracovní organizace, instituce, hodnocením vysokoškolského vzdělání z hlediska budoucí profesionální orientace, možnosti realizace odborného zájmu, dalšího odborného růstu a některých dalších aspektů budoucí práce na straně druhé.

c) Oblast hodnotové orientace

Studenti s vysokým zájmem o obor hodnotí přednosti socialismu ve srovnání s kapitalismem pozitivněji než studenti s nízkým stupněm zájmu. To se projevilo například v posuzování možností socialismu překonávat základní sociální rozdíly a zejména pak v hodnocení možnosti účasti pracu-

jících na řízení a správě společnosti. Vyšší stupeň zájmu o obor souvisel dále s pozitivnějším hodnocením podmínek pro uplatnění absolventů vysokých škol v naší společnosti i hodnocení významu práce pro vlastní rozvoj člověka.

Identifikace s oborem představuje velmi důležitý prvek a současně složitý proces v životě studentů a absolventů vysokých škol, který souvisí se vztahem ke společnosti. Identifikace s oborem nemá vždy jednoznačně pozitivní význam. Většinou však vyjadřuje vyšší stupeň připravenosti studentů a absolventů pro pracovní a společenskou aktivitu. Využití tohoto činitele v procesu formování žádoucího profilu vysokoškolských studentů představuje poměrně široké pole působení vysokých škol i pracovních organizací. Současně však platí, že k celkově pozitivnímu usměrnění tohoto činitele je nutná správná sociálně politická orientace studentů i absolventů vysokých škol. V této souvislosti je možno doplnit, že studium, a to nejen v zájmu jednotlivce, ale v zájmu společnosti, představuje jeden z hlavních zdrojů formování politicky správné orientace, třídního uvědomění studentů a absolventů vysokých škol (3) [Poledník 1985].

Spolu s rozvojem socialistické společnosti se vyvíjí a mění též motivace studia na vysoké škole a výběru budoucí profese. V období kapitalismu bylo vysokoškolské studium v té či oné míře spojováno s možností získat určité sociální výhody, vysoké společenské hodnocení, vysoký plat atd. Za socialismu se stává stále důležitějším motivem vysokoškolského studia získání vysoké odborné kvalifikace. Z toho však nevyplývá, že motivační struktura je zcela jednoduchá a že se v ní neprosazují i další motivy. Na základě výsledků výzkumů můžeme uvést, že k nejdůležitějším motivům patří odborný zájem studentů (získání hlubokých odborných znalostí), možnost získání společensky důležitého postavení a sama hodnota vysokoškolského vzdělání. Ve struktuře motivů se však objevují i další prvky, jako je například oddálení přechodu do společenské praxe, platový postup spojený s vysokoškolským vzděláním apod. (4).

V době vysokoškolského studia se postupně mění i jeho hodnocení ze strany studentů. V počáteční fázi je studium pro studenty především předmětem odborného zájmu a prostředkem k získání příznivé společenské pozice. V závěru studia se zvyrazňuje moment získání určitého zaměstnání, přičemž se uplatňují nejen odborná, ale i sociální hlediska. „Vzdělání je stále více nahlíženo jako nástroj k získání určitého zaměstnání, určitého výdělku, jejichž dosažení je předpokladem k získání dalších hodnot, zvláště však hodnot, které se stávají atraktivními v době zakládání vlastní rodiny“ [Freiová 1981—3 : 84].

Úloha světonázorové a sociálně politické orientace studentů a absolventů

Nezastupitelnou úlohu v procesu formování profilu studentů a absolventů vysokých škol (a jejich spojení se společností) plní jejich světonázorová a sociálně politická orientace. Význam této orientace vzrůstá a vyplývá ze sociál-

(3) Na význam práce pro společnost za socialismu jako hlavního zdroje třídního uvědomění pracujících a především mladé generace upozorňuje mimo jiné Poledník 1985.

(4) V této části autor vychází především z výsledků výzkumů studentů a absolventů vysokých škol technických, které realizovalo výzkumné středisko ČVUT Praha, a výsledků výzkumů studentů univerzitních fakult, které realizovalo studijně metodické středisko ÚML UK Praha.

ních souvislostí budoucí vysoce kvalifikované práce, její sociálně ekonomické podmíněnosti, funkčnosti a důsledků. Dále pak vyplývá z potřeby správné sociálně politické aktivity, angažovanosti absolventů vysokých škol, a to jako odborníků i občanů socialistické společnosti.

Vysokoškolská mládež v naší společnosti se vyznačuje vysokým stupněm identifikace s jejím socialistickým vývojem. Pozitivně oceňuje základní sociální jistoty a zaujímá celkově optimistické stanovisko k dalšímu rozvoji socialismu. Současně je však pro ni charakteristická kritičnost, a to především k tempu a způsobu řešení některých společenských problémů a nedostatků. V tom se projevuje mimo jiné nedostatky zkušeností, určité podceňování sociálních souvislostí a zejména pak nutnosti dosažení zralosti nejen objektivních podmínek, ale i subjektivního faktoru pro řešení společenských problémů.

Posuzujeme-li vývoj sociálních charakteristik studentů a absolventů vysokých škol z delšího časového pohledu, pak můžeme uvést, že dochází mimo jiné k těmto změnám:

- a) K růstu významu sociálních podmínek, jejich zajištění jako faktoru, který ovlivňuje myšlení a jednání studentů a absolventů vysokých škol, přičemž však motivační charakter zajištění sociálních podmínek je velmi slabý. Studenti i absolventi považují zajištění určitých sociálních podmínek za jeden z předpokladů své činnosti, nikoli však za dostatečný motiv své aktivity. Určitým problémem je správné pochopení sociálních jistot v tom smyslu, že „někteří lidé považují vysoký stupeň sociálních jistot, který zajišťuje naše socialistická společnost za samozřejmost a nespojují jejich zachování a další rozvíjení s vlastní prací“ [Husák 1979].
- b) Zvyšuje se význam přesvědčení o společenské důležitosti, užitečnosti a efektivnosti toho, co mají studenti studovat. Studenti i absolventi chtějí stále více znát cíle a význam činnosti, které mají vykonávat.
- c) Postupně se zvyšuje význam celé řady sociálních charakteristik, které se týkají morálky a volných stránek činnosti studentů i absolventů vysokých škol.

To vše klade vysoké nároky na celý výchovný proces a zejména učitele vysokých škol.

Reálné společenské postavení a úloha studentů i absolventů vysokých škol je závislá na tom, v jaké míře si svou pozici a roli osvojili, a to nejen v rovině samotného poznání, ale především v oblasti vlastních postojů a praxe. Například dlouhodobý výzkum ukazuje, že přechod absolventů vysokých škol do zaměstnání je spojen s řadou problémů a obtíží, na nichž se podílejí i sami absolventi. Jde zde především o realizaci jejich požadavků na soulad absolvovaného oboru či specializace a vykonávané práce, na práci v určité lokalitě a zajištění materiálních podmínek. Uvedené požadavky nepůsobí izolovaně, ale současně, v různé míře u jednotlivých skupin absolventů, a to ve vzájemné závislosti a při působení dalších činitelů. Výzkum přechodu absolventů do praxe přispěl k odhalení řady poznatků, mimo jiné i těch, které se týkají lokality. Výsledky výzkumu poněkud oslabují poměrně rozšířený názor o vysokém stupni přitažlivosti hlavního města nebo největších městských aglomerací. Podstatně intenzivněji zde působí vazby na lokalitu plánovaného pracoviště, která se však ve značné míře shoduje s lokalitou trvalého bydliště v době vysokoškolského studia i obdobím před vstupem na vysokou školu. Z toho lze usuzovat na poměrně nízký stupeň mobility absolventů vysokých škol z hlediska jejich původního trvalého bydliště. Tato vazba souvisí například s bydlením a některými dalšími ekonomickými a sociálními činiteli.

Relativně nízký stupeň územní mobility v podstatě negativně ovlivňuje celkový proces a stupeň uplatnění vzdělání v naší společnosti.

Nezastupitelnou úlohu při vytváření společensky žádoucího vztahu mezi studenty a absolventy na straně jedné a společností na straně druhé má stupeň a charakter osvojení vědeckého světového názoru. Přitom je nutno vzít v úvahu, že společenské vědomí vysokoškolských studentů je podstatným způsobem ovlivňováno jejich hlavní činností, tj. studiem a jeho specifickými rysy, na rozdíl od hlavní činnosti jiných společenských skupin, tj. výkonu určitého povolání. Studium představuje vysoce náročnou duševní činnost, při níž proces osvojování nových poznatků probíhá velmi rychlým tempem.

Z hlediska potřeb rozvoje naší společnosti je nezbytné, aby proces formování nové inteligence měl socialistický charakter. Socialistický charakter však nevyplývá ze samotné obsahové náplně odborné výchovy či odborné činnosti, ale ani ze samotné socialistické politické orientace. Teprve spojení obou prvků umožňuje vytvářet žádoucí profil nové inteligence.

Literatura

- Čermáková, Z. — Mevaldová, E. — Stehlíková, E.: *Hodnotové a socioprofesionální orientace vysokoškolských studentů*. Praha, Univerzita Karlova 1983.
- Franěk, R. — Fazík, A. — Freiová, E. — Vavrinčík, K.: *Sociální svět vysokoškolského studenta*. Praha, Mladá fronta 1983.
- Freiová, E.: *Studenti o svém studiu a o svém zaměstnání*. Acta polytechnica, VI, ČVUT 1981—3, s. 84.
- Jirková, M.: *Demokratizace vzdělání v socialistické společnosti*. Praha, SPN 1978.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 33. Praha, SNPL 1962.
- Lúčan, M.: *Vzdelanie ako bohatstvo spoločnosti*. Nová mysl 1985, č. 2, s. 35.
- Matějovský, A.: *Sociální reprodukce inteligence v ČSSR*. Sociologický časopis 1980, č. 1, s. 27.
- Podmarkov, V. G.: *Úvod do sociologie průmyslu*. Praha, Svoboda 1976.
- Poledník, J.: *Péče o mládež — věc všech komunistů a celé společnosti*. Nová mysl 1985, č. 2, s. 17.
- Vaněk, A.: *Studenti a společnost*. Most, Severografia 1976.
- Závěrečné vystoupení G. Husáka na 13. zasedání ÚV KSČ*. Rudé právo 1979, 28. 3.

Резюме

Р. Франек: Актуальные проблемы формирования социально-профессионального профиля студентов и выпускников высших учебных заведений в ЧССР

Интерес к проблематике высшего образования, студентов и выпускников высших учебных заведений вытекает не только из количественной точки зрения, но, в первую очередь, из роста роли образования и его значения в социалистическом обществе.

Предметом статьи, ввиду ее объема, являются некоторые проблемы формирования социально-профессионального профиля вузовской молодежи. Главное внимание сосредотачивается на вопросах соотношения общество—студенты и выпускники высших учебных заведений. Эта связь является весьма разнообразной, многосторонней, она проявляется в ряде областей; в ней принимает участие большое количество факторов. Решающим фактором для определения характера, общественного положения, роли и общей проблематики вузовской молодежи, включая ее связь с обществом, является социально-экономический и социально-политический характер общества.

Одной из основных черт связи общество—вузовская молодежь является социальный контакт (социальное происхождение студентов и т. п.). В динамике структуры студентов с этой точки зрения сталкиваются, помимо прочего, две основные тенденции. В первую очередь, речь идет о целенаправленном стремлении партийных и государственных органов укрепить представление студентов из рабочих и крестьянских семей так, чтобы в сущности, оно соответствовало их участию в общей социальной структуре общества, тенденциям его развития и целям. Одновременно проявляется вторая тенденция, проводящая относительно высокий удельный вес студентов из семей интеллигенции

и служащих, более высокий, чем это соответствует их участию в общей социально-классовой структуре. Речь идет о процессах самовоспроизводства социальной группы интеллигенции.

В процессе обучения в высших учебных заведениях происходит, помимо прочего, преодоление некоторых черт социально-классовой дифференциации студентов. Главным содержанием и смыслом этого процесса является формирование новой интеллигенции, носящей социалистический характер. В этом направлении важную роль играют студенты из рабочей среды.

Процесс связи общества с вузовской молодежью проводится также в общем характере обучения в высших учебных заведениях. В социалистическом обществе подготовка в вузах имеет некоторые специфические черты. Качественно изменяются не только основные цели воспитательного процесса, но и условия, организация и средства этой подготовки и социальное положение и роль студентов и выпускников высших учебных заведений, а тем самым создаются предпосылки для формирования нового отношения вузовской молодежи к прочим общественным классам и группам.

Процесс формирования профиля студентов находится под влиянием как самой профессиональной подготовки, так процесса освоения мировоззрения и социалистической социально-политической ориентации. Исследования студентов доказали, что отношение студентов к учебе и специальности, помимо прочего, относительно интенсивно влияет на результаты обучения, выбор будущей работы, тип трудового учреждения, оценку вузовского обучения, но и некоторые стороны ценностной ориентации студентов и отношение к обществу. Идентификация со специальностью воздействует на степень подготовленности студентов и выпускников к трудовой и общественной активности. Для общей положительной направленности этого фактора, однако, необходима и незаменима правильная социально-политическая ориентация.

В процессе строительства и развития социализма развиваются и изменяются также некоторые характеристики вузовской молодежи. На основе результатов исследований можно сформулировать тезис о росте влияния и значения уверенности в будущем и условий для деятельности студентов и выпускников высших учебных заведений, причем мотивирующее воздействие этих условий сравнительно слабо. Повышается также значение убеждения о общественном значении обучения, его отдельных элементов для степени активности студентов. Растет и значение морали и волевых сторон в деятельности вузовской молодежи. Из этого вытекают и некоторые новые требования к формированию профиля студентов и выпускников высших учебных заведений.

С точки зрения потребностей дальнейшего развития общества необходимо, чтобы процесс формирования новой интеллигенции органически объединял отдельные компоненты профессиональной подготовки и политической ориентации студентов и выпускников высших учебных заведений.

Summary

R. Franěk: Actual Problems Connected with the Formation of the Socioprofessional Profile of University Students and Graduates in Czechoslovakia

The interest in problems of higher learning, of university students and graduates does not ensue from quantitative aspects only, but first of all from the growing role of education and its enhanced importance in socialist society.

With regard to the scope of the present paper, some problems of the formation of the socioprofessional profile of university students are subjected to examination. Particular attention is devoted to issues of the relation between society and university students/graduates. This interconnection is extremely diverse, manifold, manifesting itself in many areas and involving a great many factors. The socio-economic and sociopolitical character of society is a decisive factor for determining the character, social status, role and general problems of undergraduates, inclusive of their connection with society.

One of the basic features of the relation between society and university students is the social context (i. e. social origin of students, etc.). From this point of view, two basic tendencies collide in the development of the structure of students. In the first place, Party and State organs are purposefully striving to increase the representation of students from working-class and farmers' families so as to correspond — in substance — to their proportion in the general social structure of society, its development tendencies and goals. Simultaneously the second tendency is making itself felt, promoting a relatively high representation of students from families of the intelligentsia and employees, higher than corresponds to their propor-

tion in the general social-class structure. What is involved here is the autoreproduction process of the social group of the intelligentsia.

In the process of university studies, some features of the students' social-class differentiation are wiped out. The principal content and meaning of this process is the formation of a new intelligentsia of a socialist character. In this respect, students with a working-class background are playing an important role.

The process of the interconnection between society and university students/graduates is making itself felt even in the general character of higher learning. In socialist society, higher education has several specific features. Not only the basic aim of the educational process but also the conditions, organization and means of this education, as well as the social position and role of students and graduates from universities are undergoing qualitative change. This gives rise to preconditions for forming a new relationship between university students/graduates and other social classes and groups.

The process of the formation of the students' profile is influenced both by the professional preparation itself and by the process of appropriating the world outlook and the socialist sociopolitical orientation. Student-research results have revealed that the students' relation to their particular branch of learning relatively strongly affects — among other things — their study results, the choice of the future occupation, the type of working institution, the evaluation of university studies, but also some aspects of the students' value orientation and relation to society. The identification with their branch of knowledge affects the degree of the students' and graduates' preparedness for working and social activities. However, a proper sociopolitical orientation is essential and irreplaceable for the generally positive orientation of this factor.

In the process of building up and developing socialism, also some characteristic features of university students/graduates are subjected to development and change. Research results allow us to formulate the conclusion concerning the growing impact and significance of social securities and conditions for the activity of university students and graduates, while the motivational action of these conditions is relatively weak. Also the importance of the conviction of the social significance of studies, of their single elements, for the degree of the students' activity is on the rise. The same applies to the importance of morale and of volitional aspects in the activity of university students/graduates. This gives rise to some new claims on the formation of the profile of students and graduates from institutions of higher learning.

From the point of view of the needs of the society's further development, individual components of professional education and the political orientation of university students and graduates must be organically connected in the process of the formation of a new intelligentsia.